

תורה שבע"פ ובירורי הלכה

גרשון אינגבר

שיטתו הייחודית של הרמב"ם בדן "מוסיפין מחול על הקודש"

הקדמה

ניתן לאפיין שלושה סוגים של "תוספות" בכניסת שבת ומועד.

א. תוספת שבת - חובה

זמנה מבין השמשות ואילך. תוספת זו הינה חובה, כיוון שזמן זה: "הוא ספק, שמא הוא לילה, וחייב עליה (אם עשה את המלאכה) אשם תלוי, ולא צריך קרא לאוסופי" (משנ"ב רס"א, יט). ועל תוספת זו מדבר רש"י (בראשית ב, ב): "ויכל אלוקים ציוס השביעי. ר"ש אומר צער ודס שאינו יודע עתיו ורגעיו לריך להוסיף מחול על הקודש, אצל הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס צו כחוט השערה, ונראה כאילו כלה צו ציוס".

ב. תוספת שבת - מצוה

(שו"ע רס"א, ב) "וזמן תוספת זה הוא מתחילת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ (דהיינו, החמה נכסית מעינינו לגמרי) עד זמן בין השמשות, והזמן הזה... רצה לעשותו כולו תוספת - עושה, רצה לעשות ממנו קצת - עושה, ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש". זוהי שיטת ר"ת. שיטת הגר"א ורוב הגאונים, ואנו נוהגים כן, היא שמתחילת השקיעה מתחיל זמן של בין השמשות. שיטה זו מחמירה יותר, ולפיה תתחיל תוספת שבת קודם לתחילת השקיעה. "ואין על זמן זה לאו ולא כרת, כי אם מצות עשה מהתורה" (משנ"ב רס"א, יט).

ג. תוספת שבת - רשות

(שו"ע או"ח רס"א, ב) "הגה. ואם רוצה להקדים ולקבל עליו שבת מפלג המנחה ואילך הרשות בידו". (משנ"ב, כ"ה, שם) "הרשות בידו. ונאסר בעשיית

מלאכה. אבל אם קבל עליו השבת קודם פלג המנחה - אין בקבלתו כלום.
(ונראה שיקבל שכר על תוספת זו מפלג המנחה, שמקיים מצוה).
מקובל לזהות כ"תוספות" את שני הסוגים האחרונים מבין השלושה שמנינו
לעיל, ובהם נעסוק במאמרו זה.

א. תוספת שבת - מצוה

המקורות להלכה: "מוסיפין מחול על הקודש"

א. הגמרא, ראש השנה (ט, ע"א)

מוסיפין מחול על הקודש - הלכה מקובלת

הגמרא, ר"ה (ט, ע"א) דנה במקורות להלכה שמוסיפין מחול על הקודש.
מלשון הגמרא בעמוד קודם (ח, ע"ב) "ואל תתמה, שהרי מוסיפין מחול על
הקודש" משמע שפשוט היה לה לגמרא שכך ההלכה. ומנין לגמרא זאת? רש"י:
"שהרי מוסיפין מחול על הקודש. כדאמרינן לקמן בשמעתין", והכוונה לסוגיתנו
(ט, ע"א). וכן משמע משאלת הפתיחה לסוגיה: "ודמוסיפין מחול על הקודש -
מנלן?" משמע שההלכה היתה מקובלת על כולם, אלא שנחלקו תנאים
במקורותיה ובהיקפה.

ר' עקיבא: "בחריש ובקציר תשבות" - מכאן שמוסיפין מחול על

הקודש

כתשובה לשאלה "ודמוסיפין מחול על הקודש, מנלן?" מביאה הגמרא את
הכתוב (שמות ל"ד, כא) "ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות. בחריש
ובקציר תשבות" הסיפא של הכתוב, "בחריש ובקציר תשבות" מוקשה, שכן במה
מדובר, בשבת או בשביעית? עפ"י הרישא מדובר בשבת. אך לא ייתכן שאף
הסיפא עוסקת בשבת, שהרי בשבת אסורות כל המלאכות ולא דווקא מלאכת
חרישה וקצירה. אלא עוסק הכתוב - בשביעית. וגם כך קשה, שהרי כבר למדנו
בהלכות שביעית (ויקרא כ"ה, ד) "שדך לא תזרע" וגו'. אלא אומר ר' עקיבא,
בא הכתוב לאסור חריש של ערב שביעית (ששית הסמוך לשביעית), שלא
יחרוש שדה אילן ערב שביעית, חריש שיועיל לשביעית. וכן בא הכתוב לאסור
קציר בתחילת שמינית, של תבואה שגדלה בשביעית, "כגון תבואה שהצאסה
שליש בשביעית אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית" (רש"י). מכתוב זה למד
ר' עקיבא שמוסיפין מחול על הקודש.

היקף ההלכה - לפי ר' עקיבא

היקף ההלכה, כפי שנלמד ע"י ר' עקיבא - אינו מפורש. עפ"י פשוטה של גמרא, הלימוד של ר' עקיבא קיים רק לגבי שביעית, כלומר רק לגבי שביעית שייכת ההלכה של מוסיפין מחול על הקודש, ואינה שייכת לגבי שבת, ימים טובים, ויום הכפורים. כך הבין ה"לחם משנה" (על הרמב"ם, הלי שביעית עשור, מובא להלן). מאידך, יתכן, שלמרות שההלכה נלמדה מכתוב העוסק בשביעית, היא שייכת גם לגבי כל העניינים שניתן להוסיף בהם מחול על הקודש, כגון: שבת, ימים טובים, ויוהכ"פ. שהרי ההלכה "מוסיפין מחול על הקודש" מנוסחת בלשון כללית, ולא דוקא לענין שביעית. כן הבינו ה"תוספות" (ד"ה "ורי עקיבא", כאן): "דרי עקיבא הוה יליף כולהו משביעית, שבת ויו"ט ויוהכ"פ, דכולהו מודו דתוספת יוהכ"פ דאורייתא..."

ר' ישמעאל: "ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש" - מכאן שמוסיפין מחול על הקודש

ר' ישמעאל לומד מהפסוק "בחריש ובקציר תשבות", לימוד אחר: "מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא מצוה". פירוש, ר' ישמעאל לומד שהכתוב עוסק בשבת ולא בשביעית. והלימוד הוא, כשם חריש הוא רשות ואסור בשבת (אין חרישה של מצוה), כך גם לגבי קצירה, אסורה בשבת רק קצירה של רשות. מכאן שקצירה של מצוה, כגון קציר העומר מותר בשבת. "ור' ישמעאל, מוסיפין מחול על הקודש - מנא ליה?" (שוב, משמע שההלכה שמוסיפין מחול על הקודש היתה מקובלת על כולם, וחלקו בדבר המקור להלכה) עונה הגמרא: "נפקא ליה מדתניא 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה' (ויקרא כ"ג, לב). יכול 'בתשעה' ת"ל 'בערב'. אי בערב, יכול משתחשך? ת"ל 'בתשעה'. הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום, מלמד שמוסיפין מחול על הקודש (לכאורה הכתוב דן רק בעניין 'תוספת עינוי'. אך לא כן הוא, שהרי עפ"י המשך הלימוד עבור שבת ויו"ט, התוספת היא של שביעה ממלאכה). אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין? ת"ל 'מערב עד ערב'. אין לי אלא יוהכ"פ, שבתות מנין? ת"ל תשבתו. ימים טובים מנין? ת"ל שבתכם. הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות מוסיפין מחול על הקודש. 'כל מקום' - לרבות שביעית ('תוספות' ד"ה כל מקום שנאמר שבות).

"ור' עקיבא, האי ועניתם את נפשותיכם - מאי עביד ליה?"

משאלה זו משמע שהגמרא הבינה שר' עקיבא לא לומד מהפסוק 'ועניתם' לענין 'תוספת'. על סמך מה הבינה הגמרא כך? או, משום שר' עקיבא לא לומד כלל 'תוספת שבת'. או, משום שלומד זאת מהפסוק 'בחריש ובקציר תשבות'. ועונה הגמרא, ר' עקיבא ילמד מהפסוק 'ועניתם' כדלקמן: 'מיבעי ליה, לכדתני חייא בר רב מדיפתי... ועניתם את נפשותיכם בתשעה, וכי בתשעה מתענין? והלא בעשירי מתענין, אלא לומר לך, כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי'.

ב. ברייתא ד"עצם עצם" - יומא (פא, ע"א)

(במדבר כ"ט, ז) "ובעשור לחודש השביעי הזה מקרא קודש יהיה לכם, ועניתם את נפשותיכם, כל מלאכה לא תעשו". למדנו מכתוב זה על מצות "עשה" של ענוי הנפש, ועל מצות "לא תעשה" של שביתה ממלאכה. הברייתא גופא מחולקת לארבעה חלקים, כאשר בכל חלק לימוד אחר:

1. "יכול יהא ענוש כרת על תוספת מלאכה?"

יכול יהא ענוש כרת, "אם לא הוסיף מחול על הקודש (כדי) להפסיק מן המלאכה מצטוד יום?" (רש"י). "תלמוד לומר, (ויקרא כ"ג, ל) "וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה, והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה". על עיצומו של יום ענוש כרת ואינו ענוש כרת על תוספת מלאכה". למדנו, שאין ענוש כרת אם לא הוסיף מחול על הקודש לצורך שביתה ממלאכה מבעוד יום.

2. "יכול יהא ענוש כרת על תוספת עינוי?"

יכול יהא ענוש כרת, אם לא הוסיף מחול על הקודש לצורך התחלת העינוי מבעוד יום? "תלמוד לומר (ויקרא כ"ג, כט) "כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה, וזכרתה מעמיה". על עיצומו של יום ענוש כרת, ואינו ענוש כרת על תוספת עינוי.

למדנו, אין ענוש כרת אם לא הוסיף מחול על הקודש לצורך התחלת העינוי מבעוד יום.

3. "יכול יהא מוזהר על תוספת מלאכה?"

יכול יעבור על "לאו" אם לא הוסיף מחול על הקודש לצורך שביתה ממלאכה מבעוד יום? "תלמוד לומר (ויקרא כ"ג, כח) "וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה". על עיצומו של יום הוא מוזהר ואינו מוזהר על תוספת מלאכה". למדנו, אינו עובר בלאו אם לא הוסיף מחול על הקודש לצורך שביתה ממלאכה מבעוד יום.

4. "יכול יהא מוזהר על תוספת עינוי?"

יכול יעבור על "לאו" אם לא הוסיף מחול על הקודש לצורך התחלת העינוי מבעוד יום? עונה הגמרא: "ודין הוא, ומה מלאכה שנוהגת (איסור) בשבתות ויו"ט, אינו מוזהר עליה (בתוספת יוהכ"פ), עינוי שאינו נוהג (איסור) בשבתות ויו"ט, אינו דין שלא יהא מוזהר עליו (בתוספת יוהכ"פ). כלומר, בעזרת ק"ו לומדים, שאם לא עוברים בלאו על שלא עשה תוספת יוהכ"פ לצורך שביתה ממלאכה, גם לא יעבור בלאו על שלא עשה תוספת יוהכ"פ לצורך עינוי מבעוד יום.

פשוט הדבר, שבבסיסן של כל ארבעת הלימודים קיימת ההנחה שיש להוסיף מחול על הקודש בערב יוהכ"פ, הן לענין עינוי והן לענין שביתה ממלאכה. אלא שאם לא הוסיף - לא ענוש כרת ולא עבר בלאו. מצאנו א"כ מקור נוסף להלכה שיש להוסיף מחול על הקודש.

וכן הבין רש"י, בשאלת הגמרא בהמשך הסוגיה (יומא פא, ע"ב) "ותנא דעצם עצם האי בתשעה לחודש מאי עביד ליה": "ותנא דעצם עצם. מדאצטריך למעוטי לתוספת החול (על הקודש) מעונש ומאזהרה, ממילא שמעינן דמוסיפין (מחול על הקודש), והאי ועניתם את נפשותיכם מאי עביד ליה". כלומר, קשה על התנא של הברייתא שלמד שמוסיפין מחול על הקודש מהפסוקים "עצם עצם", מה יעשה עם הפסוק "ועניתם" שגם ממנו נלמד שמוסיפין מחול על הקודש. עונה הגמרא, התנא "דעצם עצם" ילמד מהפסוק "ועניתם" על המצוה לאכול ולשתות בתשיעי לחודש.

ועדיין יש לברר בשיטת התנא ד"עצם עצם", האם הוא למד שיש להוסיף מחול על הקודש רק ביוהכ"פ או גם בשבתות וביו"ט? הדבר לא ברור. לפי פשוטה של ברייתא, היא דנה בענין "תוספת" של יוהכ"פ ואז ההלכה של "מוסיפין" תחול על יוהכ"פ בלבד, לא כולל שבתות ויו"ט. מאידך משאלת הגמרא, "ותנא דעצם עצם האי בתשעה לחודש מאי עביד ליה" ניתן להבין שהתנא ד"עצם עצם" למד שיש להוסיף מחול על הקודש גם בשבתות וביו"ט, שהרי כן למדים מ"ועניתם", וכן הבין רש"י.

ג. הגמרא, ביצה (ל, ע"א)

הגמרא (ביצה ל, ע"א) דנה בהגדרת ההלכה: "הנח להם לישראל - מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין", האם הלכה זו קיימת רק במצוה דרבנן או גם במצוה דאורייתא.

למסקנה מביאה הגמרא הוכחה מדין תוספת יום הכפורים שההלכה קיימת גם במצוה דאורייתא: דהא תוספת יום הכפורים דאורייתא הוא, ואכלי ושתו עד שחשכה ולא אמרינן להו ולא מידי", מהגמרא משמע שהיתה מקובלת ההלכה שיש "תוספת" ליוהכ"פ, ולא רק זאת, אלא שה"תוספת" הינה מדאורייתא. היקפה של ההלכה לא ברור, האם ה"תוספת" כוללת גם איסור שביתה ממלאכה? ההלכה קיימת לפחות לגבי "עינוי" שהרי זה נושא הדיון בגמרא. באשר לשביתה ממלאכה ההלכה לא מפורשת, אם כי מסתימת הגמרא "דהא תוספת יום הכפורים דאורייתא הוא" ניתן להבין שה"תוספת" כוללת גם שביתה ממלאכה.

מנין לגמרא שיש "תוספת" מחול על הקודש ביוהכ"פ, ומדאורייתא היא? לדעת רש"י: "תוספת יום הכפורים. שצריך להתחיל ולהתענות מצעוד יום דאורייתא הוא דנפקא לן (יומא פא, ע"ב) מועניתם את נפשותיכם בתשעה". למדנו מכאן שלדעת רש"י "תוספת" מחול על הקודש נלמדת כפי שלמדה ר' ישמעאל מ"ועניתם את נפשותיכם בתשעה", ולא כר' עקיבא מ"בחריש ובקציר תשבות", ולא כמו התנא ד"עצם עצם". ובהתאם לכך ה"תוספת" הינה כללית גם ליוהכ"פ גם לשבת וגם ליו"ט.

עיוני הלכה

הרי"ף: מוסיפין מחול על הקודש - כר' ישמעאל

הרי"ף (יומא פא, ע"ב) לומד שמוסיפין מחול על הקודש לגבי יוהכ"פ, שבת, ויו"ט - כר' ישמעאל: "ת"ר ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש. יכול בתשעה? ת"ל בערב, אי בערב, יכול משתחשך ת"ל בתשעה. הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום, **שכן מוסיפין מחול על הקודש**. אין לי אלא לפניו, לאחריו מנין? ת"ל מערב עד ערב. אין לי אלא יוהכ"פ, שבת בראשית מנין? ת"ל תשבתו. ימים טובים מנין? תלמוד לומר שבתכם. **כל שביתה שאתה שובת, אתה מוסיף לה בין מלפניה בין מלאחריה**".

פשוט הוא שלדעת הרי"ף תוספת יוהכ"פ חלה גם על עיוני וגם על שביתה ממלאכה, שהרי עניינם של שבת ויו"ט הוא שביתה ממלאכה. וכן משמע מהמשך דבריו: "יכול יהא חייב כרת על התוספת? ת"ל וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי וגוי, על עצמו של יום ענוש כרת, אבל אינו ענוש כרת על התוספת. יכול לא יהו חייבין כרת על תוספת מלאכה, אבל יהו חייבין כרת על תוספת עיוני? ת"ל כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה, על עצמו של יום חייבין כרת, ואין חייבין על תוספת עיוני. משמע שיש ביוהכ"פ תוספת עיוני ותוספת מלאכה.

וצריך עיון, שהרי דברי הרי"ף מתבססים על דבריהם של שני תנאים, ר' ישמעאל והתנא "דעצם עצם", שהם בעלי לימוד שונה. לפי ר' ישמעאל, אין הכתוב "ועניתם" פנוי עבור הלימוד בדבר מצות אכילה ושתייה בטי לחודש. ולפי התנא "דעצם עצם" - הכתוב "ועניתם" פנוי עבור לימוד זה. הרי"ף השמיט את ההלכה בדבר המצוה של אכילה ושתייה בטי לחודש, כשיטת ר' ישמעאל ולא כשיטת התנא "דעצם עצם", למרות שהביא את שתי השיטות.

הרא"ש: מוסיפין מחול על הקודש - כשיטת ר' ישמעאל

הרא"ש (יומא פ"ח, סימן ח') נוקט כשיטת הרי"ף שההלכה "מוסיפין מחול על הקודש" הינה הלכה כללית עבור יוהכ"פ, שבת ויו"ט: "ת"ר, ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש. יכול בתשעה? ת"ל בערב. אי בערב, יכול משתחשך? ת"ל בתשעה. הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום. **מכאן שמוסיפין מחול על הקודש**". אין לי אלא לפניו, לאחריו מנין? ת"ל מערב עד ערב. ואין לי אלא יום הכפורים, שבת בראשית מנין? תלמוד לומר תשבתו. יו"ט מנין? תלמוד לומר שבתכם. **כל שבת שאתה שובת, אתה מוסיף לה בין מלפניה בין מלאחריה**".

פשוט הוא מהנייל שתוספת יוהכ"פ כוללת חיוב עינוי ושבתת מלאכה. גם מההלכה הבאה של הרא"ש משמע כן: "יכול יהא חייב כרת על התוספת? תלמוד לומר והנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי, על עיצומו של יום ענוש כרת, אבל אינו ענוש כרת על התוספת. יכול לא יהא ענוש כרת על התוספת מלאכה אבל יהא ענוש כרת על תוספת עינוי? ת"ל כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה, על עיצומו של יום ענוש כרת, ואינו ענוש כרת על התוספת של יום".

אלא, שבשונה מהרי"ף, הרא"ש למד (שם, סימן כ"ד) מהפסוק "ועניתם" לימוד נוסף, כר' עקיבא: תני רבי חייא בר רב מדיפתי, ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש, וכי בתשעה מתענין? והלא בעשרה מתענין, ללמדך שכל האוכל ושותה בו (בתשיעי) מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי". וכבר הקשה כן ה"קרבן נתנאל" (על הרא"ש, שם): "והוי כמוכה שטרא לבי תרי".

הרמב"ם (הל' שבתת עשור, פ"א, ה"ו)

"כשם ששבות מלאכה בין ביום ובין בלילה, כך שבות לעינוי בין ביום ובין בלילה.

וצריך להוסיף מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו שנאמר ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב. כלומר מתחיל לצום ולהתענות מערב תשעה הסמוך לעשירי. וכן ביציאה שוהה בעינוי מעט מליל אחד עשר סמוך לעשירי שנאמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם".

למדנו מדברי הרמב"ם שצריך להוסיף ביוהכ"פ מחול על הקודש רק לענין עינוי, ולא לענין מלאכה וכן הבין ה"מגיד משנה" (שם): "מדברי רבינו נראה שאין תוספת דבר תורה אלא בעינוי, אבל לא בעשיית מלאכה לא ביוהכ"פ ולא בשבתות. וזהו שכתוב מתחיל לצום ולהתענות, וזהו שלא נזכר בדבריו בהלכות שבת תוספת כלל מן התורה".

וכן הבין ה"בית יוסף" (או"ח, רס"א): "לדברי הרמב"ם אין צריך להוסיף מחול על הקודש (ביוהכ"פ) אלא באיסור אכילה בלבד אבל לא באיסור מלאכה".

ה"בית יוסף" (שם) מבין בדברי ה"מגיד משנה" שהרמב"ם אינו סובר תוספת שבת ויו"ט כלל, לא מדאורייתא ולא מדרבנן: "ומשמע לי ד"דבר תורה" שכתב, לאו דוקא, דמדרבנן נמי לית ליה "תוספת", דאל"כ לא היה להשמיטו".

הרמב"ם שלומד שצריך להוסיף מחול על הקודש, לענין עינוי ביוהכ"פ, מהפסוק "ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב" נקט לכאורה כר' שמעאל, ולא כר' עקיבא שלמד מפסוק זה על מצות אכילה ושתיה בטי' לחודש.

ואכן מצוה זו לא מוזכרת בדברי הרמב"ם.
אלא שדברי הרמב"ם קשים, אם למד כרי ישמעאל מהפסוק "ועניתם",
מדוע לא השלים את הלימוד גם לשבתות וימים טובים, שהרי כן למד ר'
ישמעאל.

לכאורה לא למד כרי עקיבא ולא למד כרי ישמעאל. אז כמי למד?

מהם המקורות שהתבסס עליהם הרמב"ם?

א. הגמרא, מועד קטן (ד, ע"א)

הגמרא (מו"ק ג, ע"ב) דנה בשאלות: "עד מתי חורשין בשדה אילן ערב
שביעית, ועד מתי חורשין שדה הלבן ערב שביעית. ר' שמעון אומר... בשדה
הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת. רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני
פרקים הללו (פסח ועצרת. רש"י) ובטלום" (דחורשין עד ראש השנה, רש"י).
על סמך מה בטל רבן גמליאל ובית דינו את ההלכה (בדבר תוספת שביעית)
שנלמדת מהכתוב "בחריש ובקציר תשבות"? עונה הגמרא: "ור' יוחנן אומר: רבן
גמליאל ובית דינו מדאורייתא בטיל להו (כלומר, על סמך כתוב). מאי טעמא? גמר
שבת שבת משבת בראשית, מה להלן היא אסורה (שבת בראשית), לפניה
ולאחריה מותרין. אף כאן, היא אסורה (שנת השמיטה), לפניה ולאחריה מותרין."
פירוש, כשם שבשבת בראשית, אסורה כל מלאכה בשבת גופא בלבד ואין
תוספת שבת כלל, אף בשביעית אסורה מלאכת החרישה בשביעית גופא, ואין
תוספת לאיסור חרישה לפני השביעית ולאחריה.
היוצא מהדברים לעניננו, בידי רבן גמליאל היה קיים לימוד שאין תוספת
שבת כלל! המקור ללימוד זה לא מפורש כאן, ברם במקור הבא הדברים
מפורשים יותר.
מתאים להיות שגמרא זו הינה מקור שעליו התבסס הרמב"ם.

ב. הגמרא בירושלמי (תחילת מסכת שביעית)

"ר' אחא בשם ר' יונתן: "בשעה שאסרו (לחרוש עד ראש השנה של השנה
השביעית) - למקרא סמכו, ובשעה שהתירו (רבן גמליאל ובית דינו לחרוש עד
ראש השנה של השנה השביעית) - למקרא סמכו. בשעה שאסרו - למקרא
סמכו: "בחריש ובקציר תשבות" (שמות ל"ד, כא) בחריש שקצירו אסור, ואי
זה, זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית. ובקציר שחרישו אסור, ואי
זה, זה קציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית. ובשעה שהתירו -
למקרא סמכו: "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך" (שמות ל"ד, כא)

מה ערב שבת בראשית את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה (מבלי להוסיף מחול על הקודש), אף ערב שבתות שנים (שנת השמיטה) את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה" (של ראש השנה, מבלי להוסיף מחול על הקודש).

למדנו גם ממקור זה, שהיה קיים לימוד בידיהם שאין צורך להוסיף מחול על הקודש בערב שבת. הלימוד התבסס על הפסוק "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך". שהותרה מלאכה בששת הימים, בששה ימים מלאים, וזה אפשרי רק בתנאי שאין צורך להוסיף מהחול על הקודש. אי"כ מצינו מקור נוסף שהרמב"ם היה יכול להתבסס עליו. (שני מקורות אלה כבר הובאו בתוספות ד"ה ור"י עקיבא, ר"ה ט, ע"א).

וכן ב"ביאור הגר"א" (שו"ע, או"ח, רס"א)

"הרמב"ם לא כתב תוספת אלא בעינוי יוהכ"פ אבל בשביתה (ממלאכה, ביוהכ"פ, בשבת, וביו"ט) לא כתב שום תוספת... וטעמו מדאמרינן בירושלמי ריש שביעית, רבן גמליאל ובית דינו התירו באיסור ב' פרקים הראשונים... בשעה שאסרו - למקרא סמכו, ובשעה שהתירו - למקרא סמכו. בשעה שאסרו - למקרא סמכו: "בחריש ובקציר תשבות". ובשעה שהתירו - למקרא סמכו: "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך". מה ערב שבת בראשית אתה מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה, אף ערב שבתות שנים (שביעית) אתה מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה. וכן הוא בגמרא (בבלי) ריש מו"ק (ד', ע"א) ור"י יוחנן אמר וכו'. ואע"ג דפריך שם על זה, מ"מ משבת לא חזי".

ג. שיטת ה"לחם משנה" (על הרמב"ם, הל' שביתת עשור)

ה"לחם משנה" סבור שהתנא "דעצם עצם" אין לו "תוספת יוהכ"פ", כלל, לא לענין מלאכה ולא לענין עינוי (בניגוד לשיטת רש"י! כנראה שהלח"מ הבין מדברי הגמרא "ואינו מוזהר על תוספת מלאכה", שאין כלל צווי על "תוספת מלאכה" ביוהכ"פ, ובצורה דומה אין כלל צווי על "תוספת עינוי"). לעומת תנא זה, למד ר' ישמעאל מהכתוב "ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש" שיש תוספת כוללת מחול על הקודש. אז כמי פסק הרמב"ם? לא כתנא זה ולא כתנא זה.

"בדברי רבינו ז"ל קשה, כמאן פסק? אי כתנא דעצם עצם - אפילו "תוספת עינוי" ליכא כלל, ואי כתנא דזריש "הוספה" מועניתם וכו' - אפילו תוספת מלאכה, ובשבתות וימים טובים נמי. והך פשרה שעשה רבינו ז"ל דמפיק "תוספת עינוי", ולא השאר, מנא ליה?"

לדעת הלח"מ, רי עקיבא (ר"ה ט, ע"א) חלוק לגמרי על רי ישמעאל וסבור שאין כלל "תוספת" לא ביוהכ"פ ולא בשבתות וביו"ט (בניגוד לשיטת התוספות, שם, ד"ה "ורי עקיבא"), והרמב"ם פסק הלכה כרי עקיבא משום ש"ראוי היה לנו לפסוק כר"ע, דר"ע הלכה כוותיה מתבירו". אלא, משום שהגמרא (ביצה ל, ע"א) פסקה מפורש שיש "תוספת" ביוהכ"פ לענין עינוי, ובניגוד לדעתו של ר"ע, לכן לא פסק הרמב"ם בענין "תוספת עינוי" כר"ע. אבל לגבי "תוספת מלאכה", חזר לכלל שההלכה כרי עקיבא, ואין "תוספת" כלל לענין "מלאכה", לא לגבי יוהכ"פ ולא לגבי שבתות ויו"ט.

שולחן ערוך, בהלכות שבת - "יש אומרים שצריך להוסיף מחול על הקודש"

בדין "תוספת שבת", בכניסתה של השבת, מביא השו"ע (או"ח רס"א, ב') להלכה: **"יש אומרים שצריך להוסיף מחול על הקודש"**.

ויש להעיר על שהמחבר לא נקט להלכה לשון מפורשת יותר, כפי שעשה בהלכות יוהכ"פ, כמובא לעיל (או"ח תר"ח, א') "אוכלין ומפסיקין קודם בין השמשו, שצריך להוסיף מחול על הקודש" וכפי שעשה בהלכות יציאת שבת (או"ח רצ"ג, א'): "מאחרין תפילת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש". מה עוד, שהמחבר לא הביא דעה החולקת על ה"יש אומרים".

וברור הוא שהמחבר נקט לשון של "יש אומרים" בגלל שיטת הרמב"ם החולקת על הלכה זו, וסבורה שאין מצוה כזו של תוספת שבת, כי אם לגבי "תוספת עינוי" ביוהכ"פ. ואכן, לגבי "תוספת עינוי" ביוהכ"פ, שאין לגביה כל מחלוקת, נקט השו"ע לשון מפורשת כנ"ל "שצריך להוסיף מחול על הקודש".

וכן ב"ביאורי הגר"א" (שו"ע או"ח, רס"א): **"יש אומרים שצריך. כתב בלשון יש אומרים לפי שהרמב"ם לא כתב תוספת אלא בעינוי יוהכ"פ, אבל בשביתה (ממלאכה) לא כתב שום תוספת"**.

אעפ"כ תמה החיד"א (מחזיק ברכה, רס"א, ו) על ה"מחבר": "ויש להרגיש על מרן ז"ל, דכללא כ"ל לן דכאשר שני עמודי הוראה (הרי"ף והרא"ש) בדעה אחת פוסק כמותם. וא"כ אמאי הכי לא פסק כמותם, ובסתם לימא דצריך להוסיף (מחול על הקודש) כיון דהרי"ף והרא"ש סברי הכי, ומה גם דרוב הפוסקים סברי הכי, התוספות והרמב"ן והרשב"א והר"ן ודעימייהו".

כהלכה למעשה מביא ה"ביאור הלכה" (שם, רס"א, ב) את ה"אליהו רבה" שכתב "דלענין דינא נקטינן כה"יש אומרים" הזה משום דכל הראשונים סוברין כן (מסוגיא דר"ה טי ויומא פ"א) וכן בשו"ע לקמן בסימן רצ"ג, ס"א, סתם כה"יש אומרים" הזה".

ב. "תוספת שבת - רשות"

א. המקור להלכה

ההלכה בענין "תוספת שבת - רשות" אומרת שאפשר להחיל את קדושת השבת מוקדם יותר מאשר מחייבת מצות העשה מדאורייתא, דהיינו כבר מפלג המנחה, ומכאן ואילך חייב בשביתה ממלאכה. הלימוד ההלכתי מתבסס על הסוגיה במסכת ברכות (כו, ע"א וע"ב) הדנה בהגדרת זמנה של תפילת המנחה. זמנה של תפילת ערבית נגזר מזמנה של תפילת מנחה. לשיטת ת"ק במשנה (ברכות כו, ע"א) זמנה של תפילת מנחה נמשך עד הערב, עד חשיכה, ונגזר מכך שזמנה של תפילת ערבית מתחיל עם חשיכה. לשיטת ר' יהודה במשנה (שם), תפילת המנחה זמנה עד פלג המנחה, ונגזר שזמנה של תפילת ערבית הינו מפלג המנחה ואילך.

מעשהו של רב, שהתפלל ערבית של שבת מבעוד יום מובא בסוגיה כדי להוכיח שההלכה כר' יהודה, לאמר, בכל יום יכול להתפלל ערבית מבעוד יום מפלג המנחה ואילך, ובהתאם לכך תפילת המנחה זמנה עד פלג המנחה בלבד. אמנם אין הגמרא מכריעה כאן כדעת רב, מכוח החולקים עליו, מ"מ בהמשך הסוגיה נקטו כדעתו:

- "דעבד כמר-עבד, ודעבד כמר-עבד". פירוש, המתפלל ערבית מבעוד יום כר' יהודה עשה כדין, אלא שלא יוכל להתפלל מנחה אלא עד פלג המנחה. והמתפלל מנחה עד צאת הכוכבים כרבנן, אף הוא עשה כדין, אלא שיוכל להתפלל ערבית מצאת הכוכבים בלבד.

- "רב צלי של שבת בערב שבת... שמע מינה מתפלל אדם של שבת בערב שבת".

רש"י: "שמע מינה. כר' יהודה סבירא ליה, דאמר מפלג המנחה אזיל זמן תפילת מנחה, ועייל לה זמן תפילת ערבית".

- "תא שמע, דאמר רב נחמן אמר שמואל, מתפלל אדם של שבת בערב שבת, ואומר קדושה על הכוס, והלכתא כוותיה".

תפילת ערבית של שבת מבעוד יום - מותנית בקבלת השבת
בהמשך הגמרא (כו, ע"ב) שאל ר' ירמיה את רב: "מי בדלת"? האם הפרשת עצמך מעשיית מלאכה בתפילתך שמבעוד יום? ועונהו רב: "אין, בדילנא", אכן פרשתי ממלאכה.

וכן רש"י: "אמר ליה רבי ירמיה: 'מי בדלת מן המלאכה הואיל וקבלת עליך שבת בתפילתך'" למדנו מכאן, שיכול להתפלל ערבית של שבת מבעוד יום משום שמקבל עליו שבת בתפילתו, ומכאן ואילך חייב לשבות ממלאכה.

וכן, רב ניסים גאון (בסוגיה): "הודיענו בכאן כי רב שהתפלל של שבת בערב שבת כבר קיבלה לשבת עילויה ואיחייב לשבות".
 וכן, רש"י (כז, ע"א, ד"ה של שבת): "רצ ללי של שבת כטרב שבת. סקבל עליו שבת מבעוד יום". וכן, "תוספות" (כז, ע"א, ד"ה דרב) "רב צלי של שבת בערב שבת... הכא מיירי שמקבל עליו שבת מיד" (בתפילתו).

לשם מה הקדים רב את תפילתו בערב שבת?
הרא"ש (פ"ד, ו): "היה מכוין למצוה להוסיף מחול על הקודש".
 וכן רבינו יונה (על הרי"ף): "שהיה מתכוין למצוה לקבל שבת מבעוד יום ולהוסיף מחול על הקודש".

ראוי לציין, שבכל הסוגיה לא מזכירה הגמרא את המושג "תוספת שבת" או את ההלכה שמוסיפין מחול על הקודש. ונראה שהדבר נובע משום שתוספת שבת מזוהה עם "תוספת שבת - מצוה". ואילו במעשהו של רב הייתה הקדמה נוספת של קבלת שבת, מפלג המנחה, וקבלת שבת זו - רשות היא ולא מצוה.

הנלמד מכאן:

- א. יכול להתפלל ערבית של שבת מבעוד יום, מפלג המנחה.
- ב. בתפילת ערבית זו - מקבל עליו את השבת וחייב לשבות ממלאכה.
- ג. העולה מהסעיף הקודם, יכול לקבל על עצמו שבת מפלג המנחה באמצעות תפילת ערבית.

יכול גם לקדש על הכוס מבעוד יום במידה וקבל עליו תוספת שבת
 הגמרא בסוגיתנו (כז, ע"ב) מסתפקת: "רב צלי של שבת בערב שבת, אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על הכוס? וכוונת השאלה, האם גם יכול לקדש על הכוס מבעוד יום. עונה הגמרא: "ת"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס, והלכתא כוותיה".
 מהם צדדי הספק של הגמרא? אומר הריטב"א (על הסוגיה): "וקידוש דאורייתא היכי מצי למימר מבעוד יום? ועונה, "הא אמרן דתוספת מחול על הקודש... דאורייתא הוא". כלומר, הואיל וקבל עליו תוספת שבת בתפילתו, ותוספת זו מדאורייתא היא, יכול גם לקדש מבעוד יום. ויש בדבריו חידוש, למרות שקבל עליו תוספת שבת- רשות, יש לתוספת זו תוקף של דאורייתא.

יכול גם לאכול סעודת שבת מבעוד יום במידה וקבל עליו תוספת שבת
 הגמרא בסוגיתנו לא דנה בדבר האם לאחר שקדש על הכוס מבעוד יום יכול גם לאכול סעודת שבת מבעוד יום. ונראה, שפשוט הדבר שיכול לעשות כן, שהרי אין קידוש אלא במקום סעודה (פסחים קא, ע"א). ומפורשת ההלכה ב"תוספות" בפסחים (צט, ע"ב. ד"ה עד שתחשך): "סעודת שבת וימים טובים מצי אכיל להו מבעוד יום, כדאמר בפרק תפילת השחר מתפלל אדם

של שבת בערב שבת ואומר קידוש היום מבעוד יום". מהוכחתו של התוספות מסוגיתנו, הרי לנו שאוכל סעודת שבת מבעוד יום אחרי שקבל עליו שבת בתפילתו וקדש על הכוס.

וכן הרא"ש בפסחים (פ"י, ב') "בשבתות ובשאר ימים טובים יכול להוסיף מן החול על הקודש, ולאכול קודם שתחשך, כדאמרינן בפרק תפילת השחר (כז, ע"ב) מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קידוש על הכוס".

ב. שיטות הפוסקים

רוב הפוסקים נקטו כסוגיתנו להלכה, יכול להתפלל ערבית של שבת מפלג המנחה, ומיד לקדש ולאכול סעודת שבת.

שיטת הרי"ף

הרי"ף (ברכות פ"ד) נקט להלכה כמעשהו של רב, שיכול להתפלל ערבית של שבת בערב שבת וכן יכול לקדש על הכוס מבעוד יום: "אמר רב חייא בר אבין, רב צלי של שבת בערב שבת... איבעיא להו, רב צלי של שבת בערב שבת, אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על הכוס? ת"ש דאמר רב יהודה אמר שמואל, מתפלל אדם של שבת ואומר קדושה על הכוס".

ויש לשים לב, שהרי"ף לא מזכיר את הענין של שביתה ממלאכה. והעיר זאת "בעל המאור" על הרי"ף. מסתימת הטור והשו"ע להלן מסתבר שהבינו שהרי"ף לא חולק בנידון.

שיטת הרא"ש

הרא"ש (ברכות פ"ד, ו') "רב צלי של שבת בערב שבת מפלג המנחה ולמעלה, ולאחר יציאת הכוכבים היה קורא קריאת שמע בעונתה, ואעפ"י שלא היה סומך גאולה לתפילה, כיון שהיה מכוין למצוה להוסיף מחול על הקודש לא חייש לסמיכה. והיה מדליק הנר קודם שיתפלל ומקבל עליו שבת מבעוד יום. והא דאמרינן בפרק במה מדליקין (כג, ע"ב) גבי הדלקת הנר ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר, אין זו הקדמה כיון שהיה מקבל עליו שבת באותה שעה כי יכול לקבל עליו שבת מבעוד יום, ובלבד מפלג המנחה ולמעלה".

"רב צלי של שבת בערב שבת. אי"ל רבי ירמיה בר אבא לרב: "מי בדלת"? א"ל, אין בדילנא". "איבעיא להו, רב צלי של שבת בערב שבת, אומר קדושה על הכוס או אין אומר קדושה על הכוס? ת"ש, דאמר רב יהודה אמר שמואל, מתפלל אדם של שבת בערב שבת, ואומר קדושה על הכוס".

למדנו מדברי הרא"ש את מרכיבי ההלכה הבאים:

א. בתפילת ערבית מפלג המנחה יכול לקבל עליו תוספת שבת, ומקיים בכך מצוה להוסיף מחול על הקודש.

ב. בתפילה זו הוא שובת ממלאכה (הרא"ש מזכיר הלכה זו ולא השמיטו כהרי"ף).
 ג. יכול מבעוד יום גם לקדש על הכוס ולסעוד סעודת שבת (עפ"י הרא"ש בפסחים שהובא לעיל).

סיכום ההלכה

הטור (או"ח רס"ז) נוקט להלכה כדברי ה"תוספות" בסוגיתנו (ד"ה דרב צלי של שבת בעי"ש): "ומקדימין להתפלל ערבית יותר מבשאר ימות החול... ופירשו התוספות שמפליג המנחה ולמעלה יכול להדליק הנר ולקבל שבת בתפילת ערבית, רק שימתין לקרות שמע עד עונתה שהוא צאת הכוכבים ואין בזה משום ובלבד שלא יקדים, דאין זה הקדמה כיון שמקבל עליו השבת באותה שעה. ומשהתפלל אסור במלאכה שהרי קבל עליו השבת באותה שעה".
 לפי דברי הטור, א"כ, יכול לקבל עליו שבת מפליג המנחה. וצריך עיון שהרי ראינו לעיל שלטור אין "תוספת שבת - מצוה", וכיצד יסבור "תוספת שבת - רשות"?

השו"ע (או"ח רס"ז, ב): "מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפליג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפילת ערבית ולאכול מיד". למדנו מכאן על "תוספת שבת - רשות" גם בפסיקת השו"ע. תוספת שבת זו יכולה לחול מפליג המנחה ואילך משום שקבלה בתפילת ערבית שהוקדמה. רצף הפעולות יהיה כדלקמן: מדליק נרות של שבת, מקבל שבת בתפילתו, מקדש ואוכל סעודת שבת. וכן **במשנ"ב** (ה), הטעם שיכול לקדש ולאכול מיד משום "שקבל עליו שבת והוסיף מחול על הקודש נחשב כשבת לענין זה דיכול לקדש ולאכול מיד". מכאן שיכול לקדש משקבל עליו שבת. וכן בהג"ה (רס"א, ב) "ואם רוצה להקדים ולקבל עליו שבת מפליג המנחה ואילך הרשות בידו".

גם מכאן למדנו שיכול לקבל עליו שבת מפליג המנחה, מרצונו החופשי ולא כמצווה על כך. קבלת השבת יכולה לחול באמצעות תפילת ערבית, משום "דמסתמא כיון שמזכיר שבת הוי כקבלה" (משנ"ב, רס"א, לא). ויתירה על כך, בתפילת ערבית מקבל עליו שבת גם אם יאמר שאינו רוצה בכך, כמבואר בשו"ע (רס"ג, יא) "אעפ"י שלא התפלל הקהל עדיין, אם קדם היחיד והתפלל של שבת מבעוד יום (מפליג המנחה ולמעלה. משנ"ב) חל עליו קבלת שבת ואסור בעשיית מלאכה, ואפילו אם אומר שאינו רוצה לקבל השבת". והטעם לכך, "כיון שהזכיר בה קדושת השבת" (משנ"ב, ג).

ויש לעיין, האם לפי טעם זה יכול לקבל עליו שבת מבעוד יום באמצעות קידוש על הכוס ומבלי שהתפלל קודם לכן ערבית של שבת, שהרי גם בקידוש אומר "מקדש השבת". רעיון זה תואם את שיטתו של שו"ע הרב שנביא להלן.

מאידך, כל הפוסקים שהבאנו לעיל לא הזכירו אפשרות זו, כי אם האפשרות של קבלת שבת בתפילת ערבית. וכן משמע מרציפות לשון הגמרא "מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס".

כשם שיכול לקבל עליו שבת מפלג המנחה, כך יכול להדליק נרות של שבת מפלג המנחה, ובלבד שיקבל עליו שבת מיד לאחר שהדליק את הנרות. וכן כתבו התוספות בברכות (כו, ע"א) והביאו הטור (לעיל) וכן פסק השו"ע (רס"ג, ד) לא יקדים להדליקו בעוד היום גדול שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת... ואם רוצה להדליק נר בעוד היום גדול ולקבל עליו שבת מיד - רשאי, כי כיוון שמקבל עליו שבת מיד אין זו הקדמה, ובלבד שיהא מפלג המנחה ולמעלה שהוא שעה ורביע קודם הלילה".

שו"ע הרב: יכול לקבל תוספת שבת שלא ע"י תפילה

"ואם רוצה להקדים ולקבל עליו תוספת שבת מפלג המנחה ולמעלה... הרשות בידו ונאסר בעשיית מלאכה" (או"ח, רס"א, ה). לדעת שו"ע הרב יכול לקבל עליו שבת גם מבלי שהתפלל עדיין ערבית: "ונוהגים להקדים תפילת ערבית יותר מבימות החול, ונכון הוא, כדי להקדים קבלת שבת בכל מה שאפשר, רק שיהא מפלג המנחה ולמעלה... בתפילת ערבית של שבת יש מצוה כשמתפלל אותה מבעוד יום - שמוסיף מחול על הקודש. ומבעוד יום יתפלל התפילה של שבת בלבדה בלא קריאת שמע וברכותיה ואף שאינו סומך גאולה לתפילה אין בכך כלום כיון שמכוין למצוה להוסיף מחול על הקודש. ומי"מ אם רוצה להתפלל גם התפילה של שבת בלילה הרשות בידו ויוסיף מחול על הקודש בלא תפילה, ואף המתפלל ערבית מבעוד יום יכול לקבל תוספת שבת קודם התפילה" (רס"ז, ב).

קידוש על הכוס מבעוד יום, דינו כתפילת ערבית מבעוד יום לענין קבלת שבת מפלג המנחה: "כשם שאמרו לענין תפילה, כך אמרו לענין קידוש היום שיכול לקדש ולאכול מפלג המנחה ולמעלה אפילו אם לא התפלל ערבית עדיין, ובאכילה זו שמבעוד יום יוצא ידי חובה, אחת מגי' סעודות שחייב לאכול בשבת, כיון שכבר קיבל עליו תוספת שבת נעשה אצלו כשבת עצמו לכל דבר" (רס"ז, ג).

ג. לשיטת הרמב"ם - האם יכול לקבל עליו שבת מפלג המנחה?

רמב"ם (הל' תפילה, פ"ג, ה"ז): "ויש לו להתפלל תפילת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה, וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת, לפי שתפילת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה". (הלשון "ויש לו להתפלל" אין פירושו "חייב" כמקובל בלשונו, כי אם, יש לו אפשרות או רשות). למדנו מדבריו שיכול להתפלל ערבית של שבת קודם שתשקע החמה. ומה

באשר לקבלת שבת מפלג המנחה, האם יוכל בתפילת ערבית לקבל עליו את השבת? סתם הרמב"ם דבריו ולא פרש. ננסה אנו לפרש עד כמה שידינו משגת.

הרמב"ם השמיט את ההלכה שיכול לקבל עליו שבת מפלג המנחה

כמבואר בסוגיתנו, ישנן שתי השלכות הלכתיות ראשיות למעשה "רב צלי של שבת בערב שבת מבעוד יום". האחת, על הלכות תפילה, לענין זמנה של תפילת ערבית - קיימת ביזו הרשות להתפלל ערבית מבעוד יום, מפלג המנחה ואילך. והשניה, על הלכות שבת, לענין קבלת שבת מוקדמת - יכול בתפילה מוקדמת זו לקבל עליו את השבת וחייב מכאן ואילך בשביתה ממלאכה. הלכה זו לא נמצאת בהלכות שבת לרמב"ם, השמטתה יכולה ללמד אותנו שלדעת הרמב"ם תפילת ערבית מבעוד יום לא קובעת הקדמת חלות של קדושת השבת. אין מקבלים בכך שבת ואין חייבים בשביתה ממלאכה. לו סבר הרמב"ם שאפשר באמצעות תפילת ערבית מבעוד יום להקדים את קבלת השבת, ראוי היה לו להוסיף הלכה זו בהלכות שבת, שהרי להלכה זו השלכות הלכתיות משמעותיות לענין שביתה ממלאכה. משלא עשה כן משמע שהרמב"ם סבור שלא ניתן לקבל עליו שבת מבעוד יום.

השו"ע בניגוד לרמב"ם, קבע את ההלכות שנלמדו ממעשהו של רב, האחת בהלכות תפילה, והאחרת בהלכות שבת. לזמנה של תפילת ערבית התייחס השו"ע בהלכות תפילת מנחה (או"ח רל"ג, א) "...ואם עושה כר' יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה צריך להיזהר שלא יתפלל מנחה באותה שעה". ולקבלתה המוקדמת של שבת בתפילת ערבית התייחס השו"ע בהלכות שבת (או"ח רס"ז, ב): "מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפלג המנחה יכול להדליק, ולקבל שבת בתפילת ערבית, ולאכול מיד".

היתכן שיש לרמב"ם "תוספת שבת - רשות" מבלי שיש לו "תוספת

שבת - מצוה"?

קדושת השבת הוחלה ע"י הקב"ה על יום השביעי בלבד, ללא כל תוספת, שנאמר (בראשית ב', ג) "ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו". האם יוכל האדם להחיל קדושה זו מדעתו גם על ימי החול? ואולי יש בכך משום "בל תוסיף"? שהרי כבר נאמר (דברים ד', ב) "לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו". וכן, (דברים י"ג, א) "את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות, לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו". וכן מצינו בגמרא (ר"ה כח, ע"ב) שהישן בשמיני אם התכוין להוסיף על המצוה לוקה, שהרי סוכות חל רק שבעה ימים ועבר על בל תוסיף. ואולי אף בתוספת שבת כן, חל הדין של בל תוסיף? ונראה שמן הנכון הוא לבחון האם גלה לנו הקב"ה בתורתו שיש ענין בהרחבת קדושת השבת מעבר למה שקדשו הקב"ה בראשית הבריאה.

לשיטות הפוסקים שיש מצוה דאורייתא של "תוספת שבת", אךן גלתה לנו התורה את דעתה שיש ענין להוסיף על קדושת השבת מעבר לתחומי הזמן שנצטוונו עליו. ועל כן יוכל האדם ביוזמתו להוסיף על קדושת השבת אף מפלג המנחה ואילך. אבל לשיטת הרמב"ם, שאין מצוה דאורייתא של תוספת שבת, לא מצאנו לשיטתו את רצון התורה להוסיף על קדושת השבת, אי"כ מניין לנו להוסיף על קדושה זו מדעת עצמנו?

הרמב"ם: יכול לקדש על הכוס - מבלי שנכנסה שבת
 רמב"ם (הלי שבת, פכ"ט, הי"א) "יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אעפ"י שלא נכנסה השבת. וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אעפ"י שעדיין היא שבת. שמצות זכירה לאומרה בין בשעת כניסתו ויציאתו, בין קודם לשעה זו מעט".

מהלכה זו, שיכול לקדש על הכוס אעפ"י שלא נכנסה השבת, למדנו שבמעשה הקידוש לא יכול לקבל עליו שבת. שאם במעשה הקידוש מבעוד יום מקבל שבת, לא יתכן מצב שבו קידש על הכוס לפני שנכנסה שבת.

ואם ע"י הקידוש שזהו הביטוי החזק ביותר לקבלת שבת - אינו מקבל שבת, אז כיצד ניתן לקבל שבת מבעוד יום? על כן פשוט הוא שלדעת הרמב"ם לא קיים כלל המושג של קבלת שבת מוקדמת.

והלכה זו הינה חידוש גדול, ולא מצאנו לה תומך, שכן מהפוסקים שהבאנו לעיל למדנו שיוכל לקדש על הכוס מבעוד יום ובלבד שקבל עליו קדושת שבת קודם לכן בתפילת ערבית שלו, או משום שקבל עליו קדושת שבת בקידוש זה.

הרמב"ם: תפילת הערב - זמנה מתחילת הלילה
 הרמב"ם (הלי תפילה, פ"ג, הי"ו) "תפילת הערב אעפ"י שאינה חובה, המתפלל אותה - זמנה מתחילת הלילה" ובהמשך דבריו (שם, הי"ז) "ויש לו להתפלל תפילת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה, וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת, לפי שתפילת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה".

וכבר הבין הראב"ד שהקדמת תפילת ערבית של שבת לרמב"ם אינה לכתחילה כי אם "לצורך שעה" בלבד ("כסף משנה": "ומיש הראב"ד ז"ל שאין ראוי לעשות כן אלא לצורך שעה... אין כאן השגה אלא לפירושי באיזה זמן מתפלל אדם תפילת הערב ויוצא בה"). וכן הבין רבינו מנוח (ב"כסף משנה" הנ"ל) שיכול להקדים תפילת ערבית לרמב"ם "דוקא מפני הדחק או צורך שעה".

היוצא מדברי הרמב"ם, שזמנה של תפילת ערבית, לכתחילה, הינה מתחילת הלילה. אלא, שניתן להקדימה קודם שתשקע החמה - בדיעבד, "לפי שתפילת ערבית רשות - אין מדקדקין בזמנה". עפ"י כל הפוסקים הסבורים שיכול לקבל עליו שבת מוקדמת בתפילת ערבית הרי שזה לכתחילה. ואם הרמב"ם סבור שמתפלל ערבית של שבת קודם הלילה רק בדיעבד ובשעת הדחק כפי שהבינו נושאי כליו, הרי שפשוט הוא שהרמב"ם אינו סבור שיכול בתפילת ערבית לקבל עליו שבת מבעוד יום, שהרי לא מסתבר ששבת תתקבל מבעוד יום בדיעבד.